

Ольга Демиденко
(Київ)

ВИСВІТЛЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ У ЧАСОПИСІ „КИЕВСКАЯ СТАРИНА” (1882 – 1906 РР.)

Серед духовних, творчих надбань нашого народу, що залишилися у спадок від попередніх поколінь, особливе місце належить пам'яткам історії та культури. Саме в них у наочно-символічній формі закодовані складні повороти долі нашого народу, тріумфи та падіння визначних непересічних особистостей, а також рівень сформованості громадсько-політичної та національної свідомості різних поколінь українців.

Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури привертали значну увагу в кінці XIX – початку XX ст., під час національного відродження України. Протягом цього періоду відбувалось поширення масового національного самоусвідомлення, пошвавлення і піднесення національного руху, а також розвиток усіх галузей культурного життя українців¹. Серед чинників, які мали вплив на перебіг процесу відродження, дослідниця І. І. Колесник виділила психологічний фактор – почуття патріотизму, любові до рідного краю, пам'яток, гордість за власних предків та героїчне минуле свого народу тощо². Зростання інтересу до української історії, культури призвело до активізації вивчення й збереження культурної спадщини. Це знайшло свій вияв у діяльності Одеського товариства історії та старожитностей, заснованого у 1839 р., Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, створеної в 1843 р., а з 1970-х рр. – історичного Товариства Нестора-літописця у Києві та Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. В цих наукових об'єднаннях працювали такі видатні дослідники як М. І. Костомаров, М. О. Максимович, В. Б. Антонович, О. М. Лазаревський, О. І. Левицький, Ф. Г. Лебединцев, П. Г. Лебединцев, Д. І. Багалій, П. А. Лашкарьов, В. С. Іконников тощо. Вони виявляли та вивчали пам'ятки архітектури, монументального мистецтва, некрополі, організовували наукові експедиції і екскурсії для проведення археологічних розкопок. Значну увагу приділили стану їх

збереження, розробці методів їх визначення та поцінування. Це був період накопичення фактичних відомостей у цій сфері, з визначенням національного колориту кожної старожитності.

Гальмуючим фактором українського відродження стала русифікаторська політика царизму. Всі, хто виявляв інтерес до українських старожитностей, історії, вважались політично неблагонадійними. До адміністративних заходів проти активних діячів українства призвів циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва від 18 липня 1863 р., спрямований проти українського друкованого слова. Ще більше ускладнив ситуацію Емський указ Олександра II від 17 травня 1876 р., яким заборонялось не тільки друкування українською мовою оригінальних і перекладних творів, а й ввезення таких книг в межі Російської імперії з-за кордону.

В умовах мовно-репресивної політики осередком культурницького руху став часопис “Киевская старина” – перше легальне наукове періодичне видання в Україні, яке виходило з 1882 по 1906 р., а також в 1907 р. під назвою “Україна”. Біля витоків журналу стояли такі видатні науковці як В. Б. Антонович, О. М. Лазаревський, П. Г. Лебединцев, Ф. Г. Лебединцев, П. І. Житецький, М. І. Петров. Вони фактично становили його першу редакційну колегію. Часопис “Киевская старина” відіграв значну роль в українській історіографії другої половини XIX – початку XX ст., перетворившись, як відзначає дослідниця В. М. Матях, “в справжній науковий координаційний центр з якнайширших проблем українознавства”³.

Метою даної статті є окреслення основних напрямків досліджень нерухомих пам'яток історії та культури, що були висвітлені на сторінках „Киевской старины”. До них віднесені пам'ятки сакральної, світської архітектури, археології, некрополі, твори монументального мистецтва. Відзначимо неоднорідність рівня публікацій, оскільки в журналі друкувались як узагальнюючі статті і ґрунтовні дослідження, так і повідомлення, легенди про пам'ятки. Найбільша кількість матеріалів по зазначеній проблематиці міститься у II відділі часопису під рубриками “Документы, известия, заметки” („Известия, заметки”), „Археологическая летопись”, а також невеликі за обсягом повідомлення у „Текущих известиях”. В XIX ст. термінами “пам'ятки старовини”, “старожитності” визначалися всі види пам'яток, що відобразилось у публікаціях журналу.

В часи існування “Киевской старины” в Україні виникла ціла низка нових товариств, які досліджували історико-культурне надбання, зокрема, пам’ятки. Це Харківське наукове історико-філологічне товариство при Харківському університеті, Товариство дослідників Волині, Катеринославське наукове товариство, в діяльності яких проявилася регіональна проблематика. Діячі товариств, а також наукових комітетів, комісій, в яких працювали вчені, представники духовенства, дослідники старожитностей рідного краю активно співробітничали з часописом „Киевская старина”. Отже, після етапу накопичення фактичного матеріалу про пам’ятки, в Україні розпочалась розробка концептуальних положень щодо їх вивчення, класифікації, систематизації, охорони тощо. Це знайшло своє відображення на сторінках “Киевской старины”.

Публікації часопису можна підпорядковувати на декілька основних груп: загальні дослідження, типологічні, специфічні та окремі (інформаційні). До першої групи відносяться праці, в яких поряд з проблемами українського етносу розглядаються питання, пов’язані зі старожитностями, історією їх вивчення. Наприклад, це робота видатного дослідника, члена історичного Товариства Нестора-літописця, співробітника Тимчасової комісії для розгляду давніх актів О. М. Лазаревського “Описание старой Малороссии”, в якій міститься фактичний матеріал по історії пам’яток, їх описи⁴.

До другої групи – типологічних досліджень, відносяться статті, присвячені різним типам пам’яток – насамперед, архітектури, а також археології та монументального мистецтва*. Оскільки найбільшу кількість старовинних пам’яток на той час складали сакральні, то церкви опинилися в центрі уваги дослідників. Автори розвідок аналізували джерельні дані, що стосувалися пам’яток, робили плани, креслення, фотографії старожитностей, систематизували та класифікували дані. Ці статті “Киевской старины” надали важливу інформацію як про відомі, так і про довгий час замовчувані пам’ятки, особливо церкви, а також про ті, що не збереглися на сьогодні.

Видатний дослідник О. І. Левицький, який працював у Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів, входив до Історичного товариства Нестора-літописця, на сторінках “Киевской старины” підняв проблему унікальності українського культурного надбання – національного типу церковної архітектури. Одним з найкращих

зразків він назвав запорізький Свято-Троїцький храм у м. Новомосковську Катеринославської губернії, розкривши легендарну історію його спорудження Я. Погребенком. Посилаючись на спеціальне дослідження старовинних українських соборів професора Київського університету Г. Г. Павлуцького, О. І. Левицький виклав особливості і основні риси національного стилю сакральної архітектури, проаналізував процес його занепаду в результаті примусового поширення на Україну загальноімперських зодчеських стандартів. Він наголосив, що це призвело до того, що майже всі збудовані в XIX ст. храми “безжизненно ординарны, шаблонны”⁵. У протизагальному цьому, дослідник звернув увагу на зростання інтересу громадськості до культурної спадщини, яке проявилось у спорудженні в 1906 р. у с. Плешивець Гадяцького повіту Полтавської губернії храму за зразком Новомосковської козацької церкви за проектом І. С. Кузнецова⁶. Цінністю публікації О. І. Левицького є вже сам факт наголошення на існуванні української національної архітектури, її дослідження в умовах шовіністичної політики царського уряду. Відзначимо, що інтерес до цієї проблематики виявили також інші дослідники. Вони наголосили на архітектурній особливості Вознесенського храму в Березному Чернігівської губернії та Свято-Троїцького собору в Новомосковську Катеринославської губернії, віднесши їх до типових дерев'яних церков, форма яких домінувала у XVIII і зникла в XIX ст.⁷

Слід виділити роботи брата першого редактора “Киевской старины” Ф. Г. Лебединцева – протоієрея П. Г. Лебединцева, який брав активну участь у заснуванні цього часопису. Також він був одним із фундаторів товариств Нестора Літописця і Церковно-археологічного, почесним членом Київської духовної академії і Київського університету. На сторінках “Киевской старины” П. Г. Лебединцев висвітлював літописні, літературні, документальні архівні джерела, що містили інформацію про спорудження, реконструкцію, історію сакральних пам'яток, порівнював їх з даними археологічних досліджень, а також здійснював детальні описи церков, що збереглись. Саме таким чином була побудована його робота „Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии”⁸, яку сучасний дослідник церковної історіографії К. К. Крайній за підбір і виклад матеріалу назвав „чи не найкращою працею з історії Києво-Печерського монастиря, що була написана

в XIX столітті⁹. Оскільки П. Г. Лебединцев близько тридцяти років обіймав посаду протоієрея кафедрального Києво-Софійського собору, дослідженню цієї пам'ятки він приділив особливу увагу. Обстеження собору, пов'язане з реставраційними роботами у ньому, знайшло відображення в часописі. Ювілею хрещення Русі була присвячена публікація розвідок П. Г. Лебединцева про київські пам'ятки, пов'язані з іменем князя Володимира – церкву Св. Василя та Спаса на Берестові, де робиться спроба реконструювати процес їх спорудження, з'ясовуються архітектурні особливості їх конструкцій, зв'язок з історичними подіями тощо¹⁰. П. Г. Лебединцев, „розпочинаючи свої історичні дослідження як аматор, сприймаючи їх спочатку тільки як доповнення до своєї основної діяльності, зрештою, завдяки наполегливій праці й накопиченому досвіду стає справжнім фахівцем у багатьох питаннях історичних, археологічних та мистецтвознавчих”¹¹.

Цінний матеріал міститься в публікаціях церковного археолога професора Київської духовної академії П. О. Лашкарьова. Зокрема, він здійснив серію екскурсій для обстеження пам'яток церковної архітектури, зробив плани, креслення, фотографії храмів Чернігова, Новгород-Сіверського¹², Переяслава¹³, разом із В. З. Завітневичем – Канева¹⁴. Дослідженню Свято-Духівської церкви Києво-Братського монастиря присвячена стаття історика, археолога М. І. Петрова¹⁵.

За ґрунтовністю публікацій про старожитності особливе місце посідає Волинь. За даними редакторів „Киевской старины” саме на цій території збереглося більше пам'яток, ніж в інших губерніях України. На їх думку, така ситуація була обумовлена тим, що в бурхливі часи Хмельниччини та Руїни Волинь менше постраждала, особливо, порівнюючи з Київщиною, окремі частини якої перетворились на пустелю. На Волині розташовувалась значна кількість маєтків старовинних і заможних родів, які піклувались і про свої замки, дворці, і про церкви, монастирі. Крім того саме Волині планувалось приділити особливу увагу на Київському Археологічному з'їзді, під час підготовчих робіт до якого активно вивчались пам'ятки. Надзвичайно цінну інформацію містить робота одного з організаторів і керівників краєзнавчого руху в цьому регіоні України О. А. Фотинського, який був фундатором Волинського Історико-Археологічного товариства, завідувачим Давньосховища старожитностей Волині, співзасновником Товариства дослідників

Волині. Він здійснював обстеження споруд XV – XVII ст. В своєму дослідженні використовував „Історико-статистичні описи церков та приходів Волинської єпархії” Н. Теодоровича, складені місцевими священиками рукописні описи приходів, а також опитування місцевих жителів та власні спостереження, зроблені в процесі екскурсій. О. А. Фотинський акцентував увагу на тому, що пам’ятки „світської старовини” збереглись в значно меншій кількості, ніж церковні. Значення його дослідження полягає у виявленні, описі, систематизації, а також частковому висвітленні історії спорудження пам’яток Волині, що збереглися на 1900 р.¹⁶

В цей час в Україні розпочинається дослідження світських пам’яток, що знайшло відображення в часописі “Киевская старина”. Особливої уваги заслуговує розвідка, присвячена будинку і подвір’ю гетьмана І. Скоропадського, що згоріли в 1749 р. під час пожежі у Глухові. На основі документальних даних аналізувався характер їх місцезорозташування, побудови, оздоблення, проводилось порівняння з будинком Д. Апостола. В статті також розглядався проект спорудження апартаментів для К. Розумовського з додаванням докладного плану цієї споруди¹⁷, що має значення в якості джерела для досліджень. Окрема публікація присвячена долі будинку в Ромнах, в якому зупинявся король Карл XII в 1708 р. під час російсько-шведської війни¹⁸.

З середини XIX ст. розпочинається спорудження монументальних пам’яток видатним діячам. Ця тенденція певною мірою знайшла висвітлення та сторінках “Киевской старины”. Так, спеціальний нарис, присвячений історії будівництва пам’ятника Богдану Хмельницькому у Києві в 1888 р., був написаний Комітетом по його спорудженню на основі документальних джерел, що підвищує значення цієї статті¹⁹.

Окрема група публікацій присвячена пам’яткам археології. У 1870-80-х рр. в Україні спостерігається процес активізації археологічних досліджень, які набувають системності. Відбувалось становлення археології як науки, значна заслуга в цьому процесі належала видатному історику, етнографу, археологу, громадському діячу В.Б. Антоновичу. В його публікаціях у журналі відображені результати розкопок в колишньому козацькому місті – с. Кальник Липовецького повіту Київської губернії²⁰, а також – біля Трьохсвятительської церкви у Києві²¹. На сторінках “Киевской

старини” представлені дослідження змієвих валів, скіфських курганів, городищ тощо²². Про зростання інтересу до археологічних досліджень свідчить існування в II відділі журналу окремої рубрики під назвою “Археологическая летопись”, яку вів видатний пам’яткознавець, археолог, музеєзнавець М. Ф. Біляшівський. Тут повідомлялось про роботу Археологічних з’їздів, діяльність наукових товариств, висвітлювались результати досліджень. Публікації, присвячені виключно Археологічним з’їздам, друкувались у I відділі часопису, поруч з ґрунтовними дослідженнями з історії та культури²³.

В “Киевской старине” знаходили висвітлення останні дослідження археологів, їх наукові розробки, зокрема, теорія про генезис трипільської культури В. В. Хвойка. На сторінках часопису розглядались також питання, пов’язані з залишками церков на руїнах Херсонесу, з’ясовувались відомості про історію їх спорудження та дослідження²⁴. Застосування археологічних даних сприяло більш докладному вивченню пам’яток. Так, О. І. Левицький, аналізуючи залишки церкви Іоанна Богослова у Луцьку, використав літописні, архівні матеріали, а також результати розкопок, наголошуючи на необхідності продовження і вдосконалення археологічних досліджень²⁵.

Низка дослідників приділила увагу такій важливій групі пам’яток як некрополі. Характерно, що найбільшу увагу привернули могили, пов’язані з козаччиною, що є цілком закономірним з огляду на превалювання козакознавчої проблематики в часописі „Киевская старина”²⁶. Особливо слід відзначити розвідку П. Єфименка, який, досліджуючи некрополь в Лебедині на Слобожанщині, довів, що це – могили страчених Меншиковим прибічників гетьмана І. Мазепи. Таким чином, історик підтвердив дані „Истории Русов” з приводу цього спірного питання²⁷. В журналі також містяться розвідки про долю могил видатних ватажків Іскри і Кочубея на території Києво-Печерської Лаври²⁸, а також запорожців²⁹. Про увічнення подій української історії свідчить стаття про відкриття пам’ятника на могилі руських воїнів, що загинули під час Полтавської битви 1709 р.³⁰

Окрема група публікацій присвячена пам’яткам за межами України. Характерною рисою цих розвідок є те, що вони відобразили зростання національного самоусвідомлення, оскільки стосувалися, насамперед, постатей та подій, пов’язаних з Україною. Наприклад, з’ясовувались дані іноземних джерел про місце поховання гетьмана

І. Мазепи, висвітлювалась доля його усипальниці у Галаці в Румунії³¹. В іншій публікації містяться свідчення про стан збереження усипальниці гетьмана П. Дорошенка в с. Яропольце Московської губернії. Автором цієї статті піднімається проблема збереження пам'яток, запобігання вандалізму³². Наступна група матеріалів “Киевской старины” – специфічні – це проблемні публікації, які стосуються окремих галузей наукового знання: мистецтвознавства, етнографії, лінгвістики, літературознавства тощо, – і містять відомості про нерухомі пам'ятки або їх вивчення. Дослідниками піднімалися важливі проблеми щодо розвитку пам'яткознавчої науки, висвітлювались питання охорони і збереження старожитностей, вивчались форми і методи їх реконструкції і реставрації, пропонувались способи класифікації, закладались підвалини каталогізації.

Значний резонанс на сторінках “Киевской старины” викликав комплекс проблем по охороні та реконструкції пам'яток. Видатний дослідник, громадський діяч, член Історичного товариства Нестора-літописця, співробітник Тимчасової комісії для розгляду давніх актів М. І. Костомаров звернув увагу громадськості на нагальній необхідності посилення заходів в галузі збереження і захисту пам'яток. Як приклад він навів руйнацію української реліквії – замку у Білій Церкві³³.

Особливий внесок у висвітлення питань охорони культурної спадщини України зробив один з редакторів „Киевской старины” М. Ф. Біляшівський. На сторінках журналу він проаналізував становище пам'яток України, висвітлив урядові програми та приватні проекти по їх охороні. Зокрема, дослідник акцентував увагу на законодавчій забороні знищувати залишки стародавніх замків, фортець, пам'ятників, в той час як у суспільстві панувала „руйнівна тенденція” по відношенню до них. Наприклад, за циркуляром Міністра внутрішніх справ від 6 вересня 1901 р. нагляд за збереженням пам'яток покладался на місцеві органи поліцейської влади та керівників губерній, які мали доповідати про всі старожитності Міністерству внутрішніх справ. Але, як зазначив М. Ф. Біляшівський, міністерство не володіло повною інформацією про стародавні споруди, які без необхідного догляду руйнувалися. В зв'язку з цим циркуляр спонукав до збирання необхідних відомостей про них, але, на думку М. Ф. Біляшівського, результати

мали бути невітшними. Для підтвердження своїх слів дослідник навів випадок про долю замку князів Острозьких. Справа полягала в тому, що направлений до Острогу Київською удільною конторою помічник архітектора Толстий взагалі не визнав цей замок пам'яткою старовини. Він заявив про загрозу руйнування споруди і вимагав, через неможливість ремонту, термінового її знесення. Таке ж рішення ухвалив і Будівельний відділ Волинського губернського правління. Остаточне вирішення долі цієї пам'ятки перейшло до Археологічної Комісії, яка збирала необхідну інформацію. М. Ф. Біляшівський відмітив, що ситуація покращилась тільки після втручання волинського губернатора Фон-Вала, який особисто обстежив замок і визнав його пам'яткою історії та архітектури. Губернатор проголосив, що небезпеки не існує, а необхідний ремонт не потребує значних витрат. З його рішенням погодилась Археологічна комісія. Отже, підбив підсумок М. Ф. Біляшівський, Острозький замок зобов'язаний своїм врятуванням лише щасливому випадку, в той час як значна кількість пам'яток світської архітектури зникла назавжди³⁴.

На негайній потребі охорони пам'яток наголосив також О. І. Левицький. Він навів приклад вандалізму в м. Зінькові Летичівського повіту Подільської губернії у замку XV ст., який захищав місцеве населення від татар. Каміння з цього замку при повній байдужості місцевої влади до історичної і культурної спадщини продавав міщанин, який придбав на це право у селянського товариства³⁵. На сторінках „Киевской старины” наголошувалось також на зруйнуванні такої пам'ятки як будинок у Полтаві, в якому Петро I відпочивав після Полтавської битви³⁶.

Дослідниками також розглядався комплекс питань, пов'язаних з організаційною системою захисту та збереження пам'яток. Авторами публікацій активно обмірковувались проблеми компетентності вирішення долі старожитностей. Реконструкція та реставрація у значної кількості дослідників викликала опасіння, оскільки нерідко призводила до пошкодження пам'яток, неприпустимих змін старовинної архітектури, плюндрування культурної спадщини України. Зокрема, увага читачів „Киевской старины” зверталась на розпорядження про заборону перебудови церков, які мали історичне чи художнє значення. Але, як наголошували пам'яткоохоронці, це рішення не виконувалось, що

призвело до втрати значної кількості пам'яток. На думку дослідників, існувала необхідність у негайному огляді церков по єпархіям для визначення їх цінності. На сторінках часопису широко представлені факти самовільної перебудови пам'яток сакральної архітектури на підставі браку місця для віруючих. Наприклад, невдала реконструкція козацької церкви XVIII ст. у с. Ржавець Прилуцького повіту Полтавської губернії, здійснена з дозволу єпархіального керівництва, але без узгодження з Імператорською Археологічною комісією, наукову компетенцію якої при вирішенні подібних питань визнав уряд³⁷. До небажаних наслідків призвела також перебудова Полтавського собору (домазепинських часів), що зашкодила старовинній архітектурі³⁸. В часописі також відображались дискусії з приводу методів реставрації, зокрема, Андріївської церкви у Києві, реставрація головного куполу якої здійснювалась без дозволу і керівництва Академії художеств і Археологічної комісії і призвела до спотворення зовнішнього вигляду пам'ятки³⁹.

Порівняно менший відсоток припадає на публікації, в яких автори і редакція схвалювали і підтримували реконструкції пам'яток історії та культури. В таких випадках, здебільшого зусиллями ентузіастів, вдавалось не завдати суттєвих змін зовнішньому вигляду споруд. Приклад такої відбудови міститься у розвідці М. Ф. Біляшівського і стосується Іллінської церкви в с. Суботів на Чигиринщині, в якій було поховано гетьмана Б. Хмельницького. Палата державних маєтностей ухвалила рішення розібрати цю церкву, і ця справа розтягнулася на десять років – з 1852 по 1862, поки не втрутився новий суботівський священик Роман (Орловський). Прагнучи зберегти початковий вигляд пам'ятки, він попросив у М. А. Максимовича зображення Іллінської церкви. Той порадив використати малюнок з „Істории Малой России“ Д. Бантиша-Каменського і наголосив на необхідності точно дотримуватись цього зразка, не розбирати старий фундамент і стіни, а тільки відремонтувати, якщо вони досить міцні, оскільки Суботівська церква – це „святиня українського народу“⁴⁰.

Схвально поставилась редакція „Киевской старины“ до реконструкції Новомосковського Свято-Троїцького собору Катеринославської губернії, закладеного запорожцями в 1773 р. Відновлення храму відбувалось з дозволу Урядового Синоду. За вказівкою Катеринославської духовної консисторії настоятель

утворив спеціальний комітет з метою перебудови церкви за планом архітектора Харманського, розглянутим Катеринославським будівельним відділенням. Планувалась лише реконструкція дерев'яних стін, але, через значні пошкодження, розгорнулась відбудова. Оновлений вигляд собору мав відповідати початковому⁴¹.

У зв'язку з недосконалістю системи охорони пам'яток, вченими, а також місцевими дослідниками старожитностей пропонувалися власні проекти, програми, спрямовані на захист історико-культурної спадщини⁴².

Більш ґрунтовному вивченню старожитностей сприяє використання даних суміжних галузей науки. Так, лінгвістичні дослідження дарчих підписів на книгах дозволяють зафіксувати сам факт існування зруйнованих храмів⁴³. Специфічні дані про пам'ятки надають публікації, в яких аналізувались надписи на стінах соборів⁴⁴. Етнографічні матеріали інформують про стан збереження старожитностей⁴⁵. Розвідки про українські церковні розписи містять відомості з історії і архітектури сакральних пам'яток, зокрема, дерев'яного храму с. Афанасівки Новомосковського повіту Катеринославської губернії, збудованого запорізьким полковником О. Ф. Ковпаком⁴⁶.

На сторінках "Киевской старины" міститься цікава інформація про поживання інтересу до духовного надбання, активізацію участі різних соціальних верств у пам'яткоохоронній справі – це окремі інформаційні повідомлення, які складають четверту групу публікацій часопису. Поява таких матеріалів свідчить про двосторонній зв'язок між журналом і громадськістю, що ставала на захист культурної спадщини, чинила опір руйнуванню, шкодженню старожитностей. Наприклад, такі відомості надає замітка про захист парафіянами козацької церкви у Власівці⁴⁷. В окремих розвідках висвітлюються народні легенди, перекази про спорудження, вивчення пам'яток, їх зв'язки з історичними особами тощо⁴⁸.

Таким чином, висвітлення питань дослідження пам'яток історії та культури у часописі „Киевская старина” відбувалось на фоні зростання національної самосвідомості, що позначилось на проблематиці публікацій. В кінці XIX – на початку XX ст. пошуки науковців зосереджувались не тільки на вивченні старожитностей періоду раннього середньовіччя, а спрямовувались на дослідження саме українських пам'яток з визначенням їх національного колориту.

За кількістю присвячених матеріалів найбільше відображення у часописі отримали пам'ятки сакральної архітектури. Це пояснюється тим, що в період виходу журналу вони складали найчисельнішу групу стародавніх споруд, які збереглися.

В територіальному відношенні за кількістю публікацій більше висвітлено Лівобережну Україну. Але за цілеспрямованість, ґрунтовність слід виділити дослідників Волині, яких пов'язувало з “Киевской стариной” вивчення саме української культурної спадщини.

Дослідження, вміщені на сторінках часопису, мали вплив на подальший розвиток методики розпізнання та критеріїв відбору, поцінування, систематизації та каталогізації пам'яток. Вони сприяли зростанню інтересу громадскості до проблем охорони та збереження національної спадщини, популяризації надбань української історії і культури.

Annotation

This article is dedicated to main trends of investigations of immovable monuments of history and culture which were published in the journal “Kievskaya starina” during 1882 - 1906.

Анотація

В даній статті окреслені основні напрямки досліджень нерухомих пам'яток історії та культури, що були висвітлені на сторінках часопису “Киевская старина” (1882-1906 рр.).

¹ Сарбей В. Г. Національне відродження України. – К., 1999. – С. 18.

² Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000. – С. 211.

³ Матях В. М. Медієвістика в Україні другої половини XIX – початку XX століття: криза чи прогрес? – К., 1996. – С. 16 – 17.

⁴ Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Исторический очерк местности, составлявшей Прилуцкий полк // Там же. – 1900. – № 5-12 (приложение); 1901. – № 1 – 12 (приложение); 1902. – № 2,3. (приложение).

* В цей час пам'ятки історії окремо не виділялись, зараз вони складають типологічну групу.

⁵ Левицький О. Новый храм в старом украинском стиле (К рисунку) // Там же. – 1906. – № 12. – С. 608.

⁶ Там же. – С. 598-610.

⁷ П. Г. Запорожский храм в Новомосковске (рисунок и статья) // Там же – 1881. – № 1-3. – С. 41-48; П. Т. Березенская Вознесенская церковь // Там же. – 1889. – № 1. – С. 225-229 (Д).

- ⁸ Киево-Печерская Лавра в ея прошедшем и нынешнем состоянии // Там же. – 1886. – № 5. – С. 26-43; №6. – С. 293-306; № 7. – С. 386-409; № 8. – С. 613-638; № 10. – С. 252-264; № 11. – С. 500-519.
- ⁹ Крайній К. К. Історики Києво-Печерської Лаври ХІХ – початку ХХ століть. – К., 2000. – С. 47.
- ¹⁰ П. Л. Спас на Берестове // Киевская старина. – 1888. – № 7. – С. 8-11 (Д.); П. Л. Церковь Св.Василия // Там же. – С. 1-2. (Д).
- ¹¹ Крайній К. К. Історики Києво-Печерської Лаври... – С. 38.
- ¹² К Археологическому съезду в Киеве // Киевская старина. – 1899. – № 3. – С. 157.
- ¹³ Лашкарев П. Остатки древняго храма в г. Переяславе // Там же. – 1889. – №1. – С. 204-210.
- ¹⁴ Древний храм в г. Каневе // Там же. – 1904. – № 6. – С.125-126 (Д.)
- ¹⁵ Н. П. О Свято-Духовской церкви Киево-Братского монастыря // Там же. – 1906. – № 3-4. – С. 68-71 (Д.).
- ¹⁶ Экскурсия О. А. Фотинского по Волынской губернии для описания памятников старины // Там же. – 1900. – № 12. – С. 196-206.
- ¹⁷ А. Л. Гетманские дома в Глухове (К рисунку) // Там же. – 1898. – № 1. – С. 160-166.
- ¹⁸ Пребывание Карла XII в Ромнах // Там же. – 1904. – № 3. – С. 111-113 (Д.).
- ¹⁹ Памятник Богдану Хмельницкому. (Исторический очерк его сооружения). // Там же. – 1888. – № 7. – С. 145 – 156.
- ²⁰ Антонович В. Из археологической экскурсии, село Кальник и его памятники старины // Там же. – 1887. – № 8. – С. 761-765.
- ²¹ Антонович В. Б. Раскопки у Трехсвятительской церкви в г. Києве // Там же. – 1885. – № 5. – С. 163-167.
- ²² Антонович В.Змиевы валы в пределах Киевской земли (с картой) // Там же. – 1884. – № 3. – С. 355-370; Беляшевский Н Раскопки на Княжей горе в 1891 (с 2 таблицами снимков). // Там же. – 1893. – № 1. – С. 64-104; Щербина В. Несколько слов о вале в Кудрявском переулке // Там же. – 1895. – № 11. – С. 56-58 (Д.).
- ²³ Беляшевский И. Археологический съезд в Киеве // Там же. – 1899. – № 10. – С. 107-120; № 11. – С. 270-276; № 12. – С. 399-412.
- ²⁴ Остатки церквей на развалинах древнего Корсуня или Херсонеса, их открытие и значение //Там же. – 1889. – № 4. – С.56-73.
- ²⁵ Левицкий О. История одного древняго волынского храма // Там же. – 1903. – № 1. – С.70-90.
- ²⁶ Матях В. М. Історія українського козацтва в публікаціях журналу "Киевская старина"// Український історичний журнал. – 1992. – № 9. – С. 26.
- ²⁷ Єфименко П. Могила гетманцев в г. Лебедине // Киевская старина. – 1884. – № 4. – С.693-695.
- ²⁸ А. Л. Где теперь находится могила Кочубея и Искры ? // Там же. – 1898. – № 7 – 8. – С. 23 - 24 (Д.); Кочубея и Искры могила где теперь находится? // Там же. – 1899. – № 2. – С. 82-83 (Д.).
- ²⁹ А-в. Отрывочные заметки о запорожской старине // Там же. – 1884. – № 9. – С. 164-168; Похороны запорожца в 1772 году // Там же. – 1898. – № 2. – С. 43-47. (Д.).
- ³⁰ Открытие нового памятника на Шведской могиле // Там же. – 1895. – № 12. – С. 105 (Д.).
- ³¹ В. А. Молдавские сведения о месте погребения и могиле Мазапы // Там же. – 1885. – № 7. – С. 501-505.
- ³² Краснов В. Могила гетмана Дорошенка. (Из детских воспоминаний) // Там же. – 1900. – № 7 – 8. – С. 5-10 (Д.).
- ³³ Костомаров Н. Поездка в Белую-Церковь // Там же. – 1882. – № 5. – С. 241-256.
- ³⁴ Беляшевский Н. К вопросу об охране памятников старины // Там же. – 1902. – № 5. – С.148-156 (Д).

- ³⁵ Левицький О. Истребление древняго замка в Подолии // Там же. – 1899. – № 10. – С.15-16 (Д.).
- ³⁶ Н. В. Куда исчез домик в Полтаве, в котором Петр Великий отдыхал после Полтавской победы // Там же. – 1901. – № 12. – С. 171-172 (Д.)
- ³⁷ Прилучанин. Как уважают у нас памятники прошедшаго // Там же. – 1893. – № 1. – С. 167-169 (Д.).
- ³⁸ Уничтожение памятников старины // Там же. – 1900. – № 12. – С. 159.
- ³⁹ Полемика по поводу перестройки купола на Андреевской церкви // Там же. – 1895. – № 11. – С. 67-69.
- ⁴⁰ Н. Б. Суботовская церковь // Там же. – 1890. – №9. – С. 506-508.
- ⁴¹ П. Г. Запорожский храм в Новомосковске (к рисунку с фотографии, приложенному в начале книги) // Там же. – 1888. – №. – С. 41-48.
- ⁴² Беляшевский Н. К вопросу об охране памятников старины // Там же. – 1902. – № 5. – С. 154-156 (Д); К вопросу о сохранении памятников исторических лиц // Там же. – 1891. – № 10-12. – С. 136-137.
- ⁴³ А. Л. К истории церквей г. Остра // Там же. – 1891. – № 10-12. – С. 299-300 (Д.).
- ⁴⁴ В. А. Бакотский скальный монастырь. (Объяснение к рисункам) // Там же. – 1891. – № 10. – С. 108-116.
- ⁴⁵ В. Я. На родине Кармалюка // Там же. – 1892. – № 10. – С. 118-120 (Д.).
- ⁴⁶ А. Р-в. Небесные архистратиги во образе запорожцев // Там же. – 1887. – № 11. – С. 587-588.
- ⁴⁷ Защита церкви // Там же. – 1901. – № 10. – С. 26-27.
- ⁴⁸ Памятники древностей в окрестности Корсуня // Там же. – 1887. - № 10. – С.373; Рклицкий С. Мазепина церковь в с. Дегтяровке // Там же. – 1900. - № 6. – С. 133 – 139 (Д.).